

הפרטה בעת העתיקה

רות קרק*

Michael Hudson and Baruch A. Levine (editors), *Privatization in the Ancient Near East and Classical World*, Peabody Museum of Archeology and Ethnology Bulletin 5, Harvard University, Cambridge, MA, 1996, soft cover, 308 pp.

כעורך רחב אופקים של כתב-העת "קרקע", קיים מר פוזנסקי מערכת קשרים רחבה והתכתבויות עם חוקרים. אלו לא הצטמצמו בנושאים יישומיים ועכשוויים הקשורים למדיניות קרקע בישראל, אלא נפרשו על פני מחקרים שנעשו באזורים מגוונים של העולם ובתקופות היסטוריות שונות. בזכות קשריו אלו התוודעתי אף אנוכי למחקריו של מיכאל הדסון, אשר האחרון שבהם נסקר כאן. ביזמתו של מר פוזנסקי תורגם אחד ממאמריו של מיכאל הדסון שהתפרסם לראשונה בכתב-העת הבריטי *Land and Liberty, Economics, Politics, Philosophy*, ובתרגומו העברי — "קרקע" 40, 1995 ("הפרטת הקרקע: איך הכול התחיל").

עורכי המחקר הנסקר בזאת הנם מיכאל הדסון, מי ששימש יועץ כלכלי לממשלות ארצות-הברית, קנדה ומקסיקו ולאומות המאוחדות ואשר פנה אחר-כך למחקר היסטורי, וברוך א' לוין, המלמד וחוקר את תקופת המקרא באוניברסיטת ניו-יורק. זהו קובץ מאמרים שהוצגו ונדונו במסגרת סמינר בין-לאומי מצומצם של חוקרים בנושא: "כלכלת המזרח הקרוב הקדום". כנס זה התקיים באוניברסיטת ניו-יורק בנובמבר 1994. ניתן לראות את עריכת הסמינר וההוצאה לאור של קובץ זה כחלק ממגמה של העשור האחרון — מגמה של שיתוף פעולה מחקרי אינטרדיסציפלינרי ושל יישום גישות, תאוריות ומודלים מתחום מדעי החברה במחקר ארכאולוגי והיסטורי של תקופות עתיקות. בכך אפשר להשוותו לספר שיצא זה לא מכבר בעקבות כנס בין-לאומי. ספר זה, בעריכתו של תומס לוי, נקרא: "הארכאולוגיה של החברה בארץ-הקודש" (Thomas E. Levy, *The Archeology of Society in the Holy Land*, Leicester University Press, London 1995).

הספר מציג פרספקטיבות אנתרופולוגיות וחברתיות-כלכליות חדשות של הארכאולוגיה של ארץ-ישראל. יחד עם זאת, נראה כי בספרם של הדסון ולוין, המשלב גישות של דיסציפלינות שונות — כלכלה, היסטוריה, היסטוריה כלכלית, ארכאולוגיה, לינגוויסטיקה, ועוסק גם בחקר נושא הפרטה, ובמיוחד הפרטה של נכסי דלא ניידים במזרח הקרוב הקדום — אין תמימות דעים מלאה בין העורכים באשר ליישומה של גישה חדשה זאת. הדבר עולה

מגישו של ברוך לויך באשר לתפקיד היחסי של מודלים תאורטיים לעומת נתונים וראיות ממשיות מסוג זה או אחר. לדעתו קיימת סכנה, כי למרות חשיבותו בהבהרת שאלות המחקר, יהפוך המודל לתכנית שאליה יותאמו הראיות (עמ' 67, 225).

הספר כולל: מבוא, תשעה מאמרים וסקירה מסכמת. בסיום כל מאמר מובאים דיונים אשר התקיימו בכנס לאחר הצגתו, ורוב המאמרים מלווים בהערות שוליים ובכיבליוגרפיה מפורטת למדי המסייעת לקוראים ולחוקרים המתעניינים בנושא להגיע למקורות ולפרסומים נוספים. חבל שהעורכים לא הוסיפו לו גם אינדקס מפורט.

המבוא הכללי מגדיר מושגים של הפרטת קרקע, תעשייה, פיננסים ואשראי במשך ארבעת אלפי שנות היסטוריה, מתקופת הברונזה הקדומה ועד להווה, ומעלה סוגיות כגון: האם במקור הורחקה הקרקע באופן פרטי או באורח קומונלי-ציבורי?

חמישה מאמרים נוספים מתמקדים בסוגיות של קיומה או אי-קיומה של הפרטה בתחומי הסחר, היוזמות והבעלות על קרקעות (אל, מקדש, מדינה, פרט) בחלקים שונים של מסופוטמיה הקדומה. הם מצביעים על כך, שלאור בחינה מחדש של עדויות ארכאולוגיות ודוקומנטריות, היו לדעתם בתקופות מוקדמות אלו נכסים קרקעיים פרטיים בצד קרקעות שנשלטו על-ידי המקדשים או המדינה/הארמון. כך, למשל, הייתה הפרטה של קרקעות מלכותיות בימי חמורבי בכבל.

מאמר של חוקר ישראלי, מיכאל הצלר, עוסק בסימביוזה שבין הסקטור הציבורי והסקטור הפרטי באוגרית, בפניקה ובפלשתניה מאמצע האלף השני לפנה"ס ועד לתקופה ההלניסטית. באוגרית הייתה בעלות פרטית על קרקעות ונמצאו כ-37 תעודות העוסקות במכירה ובקנייה של קרקע והמעידות על משפון קרקעות וקניית בתים. אחד הנושאים המעניינים שהלצר דן בהם הנו תפקידן של הנשים באוגרית: הנשים מופיעות כמוכרות וקונות של נדל"ן וכבעלות זכויות חוקיות בבעלות על הקרקע, השוות לאלו של הגברים.

מאמר מעניין נוסף בקובץ שכתב אחד מעורכיו, ברוך לויך, מרכז ומעריך מחדש – בהיבט השוואתי ובדגש על הצגת שיטות וגישות מחקר שונות – התייחסויות תנ"כיות לבעלות על קרקע וניתוח הטקסט שלהן. הוא מזכיר את הבעייתיות של הראיות התנ"כיות, הן משום שהתורה הנה אוסף מקורות שנצבר במשך מאות רבות, והן משום שבניגוד לחומר התיעודי הרב המצוי במסופוטמיה, לא נותרו בידינו תעודות של בתי-דין, תכתובות רשמיות, או צווים מלכותיים ממלכות ישראל או מלכות יהודה. לויך מנסה, בין היתר, לערוך הבחנה בין מושגים המורים על בעלות על הקרקע: הבחנה בין "נחלה" (נכס שנכבש, נתפס, שהוענק על-ידי רשות אנושית או אלוהית ובהמשך הורש) לבין "אחווה" (אדמה נרכשת/נקנית). הבחנה זו חשובה בעיניו לא רק מן ההיבט התחוקתי של התורה אלא גם מן ההיבט של הגדרת המעמד של הקרקע במציאות. טיעונו בעניין זה אינם בהירים דיים. כדוגמאות להענקות מלכותיות של נחלות בישראל התנ"כית מובאות הפרשות של כלב ומפיכוש, וכדוגמה הפוכה – מקרה כרם נבות היוזעאלי, שסירב למכור את נחלת אבותיו למלך.

כדוגמאות לאחווה – קניית אחוזת הקבר בחברון על-ידי אברהם, מקרה דינה בת יעקב, ויוסף המעניק אחווה באדמת מצרים לאביו. בשנת היובל ייקרא דרור לקרקעות, וכל מי שאיבד את אחוזתו כתוצאה מחוב, ישוב אליה. לדעת לוי, הפרקים כ"ה וכ"ז בספר ויקרא מתארים שיטה של בעלות פרטית מוגבלת על קרקע מעובדת בארץ-ישראל.

המאמר האחרון בקובץ (לפני הסיכום) עוסק בנושא של רכוש ציבורי ועושר פרטי בימי הרפובליקה הרומית. במאמר זה מועלית השאלה – האם רכוש קרקעי פרטי התפתח בהדרגה מבעלות שיתופית על קרקע, או שמאז ומתמיד הייתה קיימת בעלות פרטית על קרקעות?

אחריו כתב אחד העורכים (הדסון) סקירה מסכמת על הפרטה בעת העתיקה והשלכותיה. בסקירה זו הוא מדגיש את האופי המעורב של רוב הכלכלות שנדונו, את הסימביוזה בין הסקטור הפרטי לסקטור הציבורי ואת העלויות והתועלות החברתיות של ההפרטה במהלך ההיסטוריה, מימי קדם ועד למדינות העולם השלישי של ימינו.

לסיכום, לפנינו ספר מעניין בגישתו ובתוכנו, לפחות לקוראים שאינם מעורים במחקר הארכאולוגי וההיסטורי של מסופוטמיה והלבנט בתקופה הקדומה.

* פרופ' רות קרק, החוג לגאוגרפיה, האוניברסיטה העברית בירושלים.